

natiszteké, s más mint a bajai átlagembereké, s megint más jellegű, mint a korabeli zsidóságé. Érdemes tovább bővíteni a vizsgált rétegek körét, hogy újabb különbözőségeket mutathassunk be, de ehhez elsősorban a tudományos kutatás iránt megértőbb anyakönyvi törvény, türelmesebb közigazgatási rend, logikusabb és kevésbé merev személyiségvédelem (pontosabban a személyi adatok látszatvédelmének megszüntetése) szükséges.

HAJDÚ MIHÁLY

A „Csengeri járás földrajzi nevei” című kötet művelődéstörténeti tanulságai*

Előadásomat a helynevekről szóló meghatározással kezdeném: „A földrajzi nevek a táj különböző részeinek, illetőleg a tájban található természetes és mesterséges alakulásoknak megkülönböztető nevei. Keletkezésük oka ugyancsak gyakorlati: az ember tájékozódni akar a tájban, s ezt a táj feltűnőbb felszíni alakulatai segítségével éri el. Azok általános (köznévi) vagy különleges (tulajdonnévi) megjelölésével meg akarja különböztetni a földfelszín egy-egy darabját a többitől, minthogy ez valamilyen oknál fogva jelentősebbé vált a számára.” – Az előbbi idézet a nemrég elhunyt kiváló nyelvtudóstól, LŐRINCZE LAJOS-tól származik, akiről a nyelvész szakembereken kívül talán csak kevesen tudják, hogy a helynévkutatás egyik jeles személyisége, az önelvű névtudomány megteremtője volt. Majd az idézet így folytatódik: „A földrajzi nevek keletkezésének módja és természete a magyarázata annak, hogy ezek a nevek a tájban lejátszódó eseményeknek, történéseknek, változásoknak elsőrendű emlékei, s így a történeti tudományoknak is becses forrásai” (LŐRINCZE, Földrajzi neveink élete: MNyj. XIII, 3). S ma több megyei és járási (városkörnyéki) helynévgyűjtemény megjelenése után hozzátehetjük, e kötetek kilúgozatlan forrásanyagot szolgáltatnak a helyi közművelődés, a hon-ismereti szakkörök és nem utolsósorban az iskolai oktatás számára is. Más szavakkal: a helynevek nemcsak a szaktudományok művelőinek jelentenek felbecsülhetetlen értéket, a bennük feltáruló múlt és jelen a szülőföldhöz kötődés napjainkban egyre halványuló érzését, gondolati tartalmát is erősíti, gazdagítja.

A szatmári táj hazánk egyik legsűrűbben települt vidéke. A volt Csengeri járáshoz – melynek névanyagát kötetünk tartalmazza – az 1969. évi közigazgatási rendezés előtt 24 község tartozott. Zömmel Árpád-kori vagy XIV. század

*Elhangzott Csengerben 1994. január 19-én az említett kötet átadása alkalmából rendezett előadói konferencián.

eleji falu, csak a Csenger területéből kiszakadt Csengerújfalú fiatalabb, ennek első említése 1435-ből való. A középkorban – különösen a Szamos mentén – a mainál is sűrűbb volt ez a településhálózat: Császló határába olvadt *Bene*, Hermánszeg határában vagy környékén kereshetjük *Olaszi-t* és *Gercekényhely-t*. A Nagygéchez tartozó *Kisgéc* egykor szintén önálló település volt. Tyukod határában feküdt *Bürgezd*. Emlékét utcanév és dűlőnév őrzi napjainkban is. A hagyomány szerint Sima (Csengersima) határában is volt egy középkori falu: *Máty-Mátyfalva*. Csenger mai külterületén pedig hajdan egész sor jobbágyfalú feküdt: *Izgét*, *Sénye* (*Sanyifalu*, *Sándorfalva*), *Recsege*, *Vizsoly*, *Lőköstelke*, *Tibatelke* és talán *Konstantin*. De ide került *Jánosi-Csengerjánosi* határának jelentős része is.

Községneveinket a névadási mód oldaláról megvizsgálva úgy találjuk, hogy igen sok keletkezett pusztá személynévből magyar névadással: így *Császló*, *Csegöld*, *Csenger*, *Gacsály*, *Géc*, *Pátyod*, *Rozsály*, *Angyalos*, *Beccs*, *Sima*, *Ura*, *Tyukod* és *Zajta*. De személynévet találunk *Hermánszeg*, *Sályi*, *Tatárfalva* és *Porcsalma* nevében is. Természeti viszonyokra utalt *Méhtelek* (*mély+telek*), *Tisztaberek* neve. A két *Hódos* (*Hodos*) a patakról, ez pedig a vízében egykor tanyázó *hód*-okról kapta a nevét. *Garbolc* neve szláv eredetű, a *grabo* „gyertyánfa” származéka. (Csenger)Újfalú nevével is jelzi, hogy az anyaközségből, Csengerből vált ki. A *Komlódtótfalu* összetett falunév: *Tótfalu* a lakosság származására utal, korábbi neve szláv eredetű: *Dombó*, jelentése „tölgy”. Eredetileg határrész név volt. A *Komlód* a *komló* -*d* képzős származéka, szintén dűlőnév volt. – A történeti munkákban főként ezeken a neveken találjuk meg falvainkat, a hivatalos névformának tekinthető Csengersima, Csengerújfalú, Szamosangyalos, Szamosbeccs, Szamosályi, Szamostatárfalva századunk elejétől járulnak az alapnévhez. Az első kettő megkülönböztető eleme a közeli nagyobb településhez viszonyít, a *Szamos* előtag pedig a folyó melletti fekvésre utal. A ma ismert népi és hivatalos nevek mellett a történeti források olykor más neveken is említik falvainkat. Így Császló a régiségben *Császlómonostora* néven is szerepelt. Az utótag azzal van kapcsolatban, hogy a Káta nemzetség monostora feküdt itt egykor. Csegöldöt az ide telepített románokról a múlt században *Oláhfalunak* említi az egyik forrás. Csenger nevére 1219-től van adatunk, a XVIII. században felbukkanó *Mezőcsenger* bizonyára a mezővárosi rangra utaló mesterséges név volt. Nagyhodost SZIRMAI történeti munkája *Magyarhodos* néven is említi, így különböztették meg a másik Szatmár megyei Hodostól, Oláhhodostól. Szamosangyalost PESTY FRIGYES 1864. évi gyűjtése szerint hajdan *Angyalkert*-nek nevezték, mert igen sok szép lány lakott itt. Az elnevezés tipikus példája a tudálékos névmagyarozatnak. Szamosbeccs neve az 1784. évi katonai térképen *Béccsfalu* néven szerepel, ez nyilvánvalóan a térképező, német anyanyelvű mérnök alkotása. Szamostatárfalva a régiségben önállóan *Tatár*, illetve 1784-ben *Tatárfalu* alakban is felbukkan. Az utóbbi aligha élt, miként *Tisztaberek* *Tiszaberek* névváltozata sem. Tyukodot birtokosáról sokáig *Etetyukodjá*-nak, *Etetyukod*-nak is nevezték. Sima egykor *Nagy*- és *Kissimá*-ra, *Rozsály Nagy*- és *Kisrozsály*-ra

különült. Ez utóbbi példák falukettőzésre utalnak, miként *Nagygéc* és *Kisgéc* megkülönböztető eleme is.

Az adattár helyneveinek vallomásából kibontakozik előttünk a szatmári táj egykori képe. Területünk három igen értékes és archaikus névanyaggal rendelkező kistájjal, a Túrhattal, Erdőhattal és az Ecsedi-láppal van kapcsolatban (KÁVÁSSY SÁNDOR, *A régi Szatmár táji tagozódása*. Kny. a Migráció és település c. kötetből. Szeged, 1990.). A természetes növényzet változatosságát tükrözik a *Bárkány*, *Éger*, *Haraszt*, *Reketyés*, *Körtvélyes*, *Berek*, *Hagymás*, *Tölgyes*, *Szilfás* stb. adatok. E vidék állatvilága is igen gazdag volt. Erre utalnak a *Borzlyuk*, *Rókalyuk*, *Ravaszlyuk*, *Medvés*, *Tuzokos*, *Darvas*, *Lébusos*, *Gém-szállás* helynevek. Vallomásuk szerint ezek a ritka vagy kipusztult állatfajok is honosak voltak e tájon.

Az érintetlen táj természetesen nem biztosította az itt élő lakosság megélhetését. A szántóterület növelése végett kiirtották az erdők jelentős részét. Erre a több évszázadon át tartó munkára utalnak az errefelé gyakori *Irotvány*, *Irtás* adatok. A nevek egy része az erdőirtás módját is megőrizte számunkra. A fejlesztéssel végzett erdőirtás emléke a nagyhodosi *Vágás*, a gacsályi *Vágovány*. A *Csonkás*, *Törzsökös*, *Tökés* helynevek a fák csonkolásával vannak kapcsolatban. A szántóföldek megművelése a XIII. századtól hazánkban a nyomásos gazdálkodás keretei között folyt. Egyes helyeken ez a művelési rendszer egészen századunk elejéig fennmaradt. Így nem meglepő, hogy névanyagunkban bőségesen vannak erre vonatkozó adatok: *Első-forduló*, *Második-forduló*, *Harmadik-forduló*, vagy a szomszédos falvokról elnevezve, mint Csenger régi fordulónevei: **Újfalusi-forduló*, **Jánosi-forduló*, **Angyalosi-forduló*. Mária Terézia úrbérrendezéséhez kapcsolhatók a faluhatárnak földesúri (nemesi) és jobbágyi részre való elkülönítésére utaló adatok: *Nemesi-forduló*, *Urbárista*, *Úrbéres*, *Úrbéres-forduló*, *Uradalmi-láp*, *Nemes-erdő* stb. Azokon a helyeken, ahol nem volt erdő, a nádlás „nádvágás” tartozott a jobbágyi jogok közé. Itt említhető az Erdőhát falvainak jellegzetes helyneve a *Rekesz* is, ez „birtokosok között kiosztott erdőrészt” jelentett (Garbolc, Méhtelek, Gacsály). A név Csengersimában is előfordul. A földeknek sorsolással történő szétosztására a komlódtótfalui és nagyhodosi *Nyíl*, a hermánszegi *Nyilas*, a csegöldi és szamosbecsi *Kis-Nyilas*, *Nagy-Nyilas* adatok emlékeztetnek. Csegöldön van *Hegyesnyilas*, Szamosbecsen pedig *Öreg-nyilas* és *Pap-nyilas* is. A nyomásos gazdálkodás fogalomkörébe tartoznak az ún. szabad földek, nyomáson kívüli földek is. A többfelé előforduló *Kenderes-kert*, *Lucernás-kert*, *Dohány-föld*, *Dinnyés-kert* helynevek vonhatók ide. Az adatok tanúsága szerint egyes községekben, így Csengerben és Porcsalmán *porgolát* „kapukkal ellátott sövény, kerítés vagy árok” védelmezte a kultúrnövényzetet a legelő jószágától. Ennek emlékei a **Porgolát-sor*, **Porgolát-kert*, **Porgolát-árok* adatok. Alighanem ide vehető a kishodosi és tisztaberki *Vaskapu* is, ez nagy valószínűséggel erős falukaput jelölt, – Tekintélyes számú példánk van a múlt század végefelé meginduló és tulajdonképpen 1945-ig tartó tagosításra: *Bakk-tag*, *Balogh-tag*, *Bányai-tag*, *Béltelki-tag*, *Benkő-tag*, *Berger-tag*, *Darvai-tag*, *Fejérné tagja*,

Fekete-tag, Fiskális-tag, Gróf-tag, Gütner-tag, Jegyző-tag, Katolikus-Egyház-tag, Katz-tag, Kauffmann-tag, Képešsy-tag, Kerekes-tag, Kis-Majer-tag, Kun-tag, Majer-tag, Nagy Károly-tag, Nagy-Majer-tag, Német-tag, Papok tagja, Pap-tag, Pinkesz-tag, Református-Egyház-tag, Striz-tag, Szinai-tag, Szuhányi-tag, Tanító-tag, Vitéz-tag. Minden adat Csenger anyagából való. – A nagyüzemi gazdálkodás korszakára jellemző az ún. betűnevek használata. A csengeri Lenin Tsz területén például a következő „névtípusok” éltek: *A-1-10, B-1-10, C-1-4, D-1-9, CsL-1-16* (Csengeri-legelő), *FK-1-8* (fordulón kívül), *Gy-1-7* (gyümölcsös). Komlódtótfalu határában: *T-1-6*, itt a betűjel a község nevének második tagjára utal. Ezek a kezdetben térképre, írásbeli használatra szánt megjelölések sajnos a szóbeli közlésben is tért hódítottak, kiszorítva ezzel a hagyományos elnevezéseket.

Bőséges névanyag vonatkozik a külterjes állattartásra is. A szarvasmarhatartásra a mindenütt előforduló *Legelő*, valamint a *Dellő, Csorda-dellő, Csorda-legelő, Gulya-legelő* nevek utalnak. Körülkerített borjúlegelőt jelöl a *Borjú-kert*, a községi apaállat legeltetésére és takarmányozására vonatkoznak a *Bika-legelő, Bika-kert, Bika-rét, Bika-kaszáló* nevek. A legfontosabb igavonó állat az **ö k ö r** volt. Legeltetésükre nagy gondot kellett fordítani: az *Ökör-legelő, Ökör-mező, Ökör-tilalmas* stb. adatok tartoznak ide. Az utóbbi olyan helyet jelölt, ahol az ökrökön kívül más állatokat tilos volt legeltetni. A helynevek a **b i v a l y** intenzív tartásának az emlékét is őrzik: *Bivalyos, Bivaly-legelő, Bivaly-fertő, Bivaly-fürdő*. A mára már vidékünkéről is kipusztult állatfaj különösen a 18–19. században volt honos e tájon. A bivalyokat a nagyobb uradalmakban is kedvelték. Sok adat van a hajdani **l ó t e n y é s z t é s r e** is: *Ló-kert, Csikó-kert, Csikó-legelő, Csikó-karám, Ló-legelő* stb. Jelentős **d i s z n ó t a r t á s r a** következtethetünk a sok *Disznó-legelő* adat alapján. A garbolci és kishodosi *Disznó-kosár* pedig a körülkerített hálóhelyet jelölte. De vannak hasonló nyelvi emlékei a juhtenyésztésnek (*Juh-kosár, Császló*) és az egykori kecsketartásnak is (*Kecske-kosár, Méhtelek*).

Szatmárt a vizek országának neveztek és nevezik még ma is. Különösen illik ez a Csengeri járás területére, ahol a nagyobb, országosan ismert folyók (*Szamos, Túr*) mellett számtalan természetes vízfolyás, vízér, lapály, mocsár és nádas található napjainkban is. Ez a gazdagság a víznévi anyagban is tükröződik: *Galambos-erge, Gégér-tó, Horgas-erge, Horgas-tó, Máriás-tó, Mohos-tó, Nagy-tó, Nyíres-tó* (mindegyik Császló anyagából). Csengerben: *Folyár, Kettős-balkány, *Nagy-erge, Sanyi-tó*, valamint *Bánta, Botosta, Tibota*. De más helyekről is bőséggel hozhatnánk példákat. Az utóbbi nevek sajátos összetételük miatt külön figyelmet érdemelnek: egy korábbi *Bán+tava, Boros+tava, Tiba+tava* szerkezetből jöttek létre.

E táj történetének külön fejezetét alkotják az árvizek, amelyek a belvízrendezésig gyakori csapást jelentettek az itt élők számára. A legsúlyosabb közülük az 1970. május 14-i árvíz volt, amely az Ergén lezúdulva elöntötte a volt járás egy részét. Különösen Komlódtótfalu, Garbolc, Kishodos és Nagygéc szenvedte.

dett sokat. Az utóbbi a korszak helytelen településpolitikája miatt sajnos felke-
rült elpusztult falvaink listájára. Ezt az árvízzeit idézi közvetve Csengerben a
Debreceni utca, Méhtelken a *Fehérvári utca*, *Heves utca*, *Kátai utca*, *Tolnai*
utca, melyek az újjáépítésben részt vevő vállalatok megyeiről (telephelyeiről)
kapták a nevüket.

Az itt élők *i p a r i , k e r e s k e d e l m i* tevékenységének is
megtaláljuk a nyomait a helynevek között. A szatmári nép a házat általában
vályogból készítette, ezt mutatják a szinte minden településről adatolt *Vályog-*
vető, *Vályogvető-gödör* nevek. A *Tégla*, *Tégla-gödör* tanúsága szerint néhány
helyen téglaegetéssel is foglalkoztak. A kishodosi *Szénégető* területén egykor a
falusi (cigány) kovácsok égették a faszenet. A folyóknak is jelentős szerepük
volt az iparban. A vízimalom hajdan a táj mindennapi képéhez tartozott. A
Túron Csegöldnél, Nagyhodosnál, Tiszabereknel, Garbolcna is volt malom. A
garbolci-nagyhodosi neve *Pilis-malom* volt, ez arra utalt, hogy éjszaka csak
pislákol a lámpája. A Szamoson Szamosangyalosnál és Szamostatárfalvánál
volt vízimalom. Az utóbbit gazdájáról *Habarics-féle* malomnak nevezték. A
malmok nagy számára a *Malom-sor*, *Malom-sűrű*, *Malom-kert*, *Malmi-tábla*
nevekből is következtethetünk. Néhány településen, így Csengerben,
Porcsalmán, Csengerújfaluban szárazmalom volt.

A vidék legnagyobb folyója, a Szamos fontos szerepet töltött be a közleke-
désben is. Az átkelést, a szállítást a *Komp*, *Rév*, *Révjáró*, régibb nevükön *Hidas*,
Hidasjáró bonyolította le. Hermánszeg és Szamossályi határánál a mai Holt-
Szamoson volt a *Sályi-rév*, régi nevén **Sá-ré*, Szamosújlak és Szamossályi
között az *Ócska-rév*. Ez utóbbit 1903-ig használták.

De a közlekedés a múltban is főként közutakon zajlott. Az adattár számtalan
útneve is bizonyíték erre. Legfontosabbak közülük azok a több településen
átvezető széles földutak, később kövezett országutak (csinált utak), melyek a
kisebb-nagyobb gazdasági központok felé vezettek. Név szerint a Szatmár felé
haladó nagy út, a *Szatmári út* érdemel említést. Ennek egyik régi szakaszát *Régi*
Szatmári út-nak, újabb részét *Új Szatmári út*-nak nevezik. Az utak mentén
hajdani fogadók, csárdák álltak. A csegöldi *Gugyori* kocsmá volt a leghíresebb.
Hasonló nevű kocsmá többfelé volt az országban. A tréfás (gúnyos) hangulatú
gugyori jelentése 1. 'rossz kocsmá, lebuji'. 2. 'rozzant, alacsony épület' 3.
'nádkerítéses, tető nélküli árnyékszék' (ÚMTsz.). A névadásban bizonyára a
szó mindhárom jelentése és a *legugyorodik* ige 'lekuporodik, luguggol' értelme
egyaránt szerepet játszott.

Egyes helynevekhez történeti mondák fűződnek. A gacsályi *Bencze halmá-*
ról PESTY FRIGYES 1864. évi gyűjtésének adatközlője a következőket írja:
„...van itt egy nevezetesség egy Domb, melynek neve *Benczehalma*, hagyomá-
ny szerint a Tatárjárás ideje alatt leölt több magyarokat, illetőleg Bencét is
ide temették el.” Szamosangyaloson ma is él a hagyomány, mely szerint Rákó-
czi serege a közelben vonult el, meglátták, hogy itt szép lányok „angyalok”
lagnak, ezért átúszatták a folyón hozzájuk. A porcsalmi *Halom-domb*-hoz
több hagyomány fűződik: 1. A török időkben temetkező hely volt. 2. Háborúk

idején ide menekült a lakosság. 3. Állítólag kapcsolatban volt az Ecsedi-várral, alagút vezetett oda. 4. A kurucok egyik csatája itt volt, a halottakat ide temették. A dombot *Rákóczi-kimenő* néven is ismerték, mert az itteni alagúton menekült el Rákóczi. A gacsályi *Nagy-erdő*-ben maga Rózsa Sándor rejtőzött egykor. Mitologikus vonatkozású a porcsalmai *Ördög-híd*, ez alatt a hagyomány szerint ördögök tanyáztak, erről kapta a nevét. A szamosangyalosi *Ördög-híd*-hoz több történet kapcsolódik: 1. Sokan eltévedtek itt még fényes nappal is. A környező fák olyan hangot adtak, mintha a cigányok muzsikáltak volna. 2. Ősszel láng, bolygótűz csapott fel a földből, eltévedtek, akik utána mentek. Egyesek egy vörös szemű bivalyt is láttak errefelé. 3. Egy helybeli lakos hazafelé menet itt halt meg a hídnál. A Tisztaberek és Rozsály határán lévő *Síró-gát*-ról 1853-ban ezt írták: „Láposhelyeni gát hid, melly alól a monda szerént éjjel a síró szellemek jártak fel.” Egy másik változat szerint a híd alatt boszorkányok sírtak. Szent György napján éjfél után nem volt szabad a hídon átmenni. A hidat ma *Boszorkányos-híd* néven is emlegetik. A rozsályiak meg úgy tudják, hogy a pártában maradt lányok itt sírtak bánatukban, erről kapta a nevét. A szamosbecsi *Süllyedés*-hez érdekes történet kapcsolódik. Pesty anyagában ez olvasható: „Egy hely mely süllyedés szerű mélységet mutat – a régiek hagyományából ehhez azon regény van kötve, hogy két testvér a földhöz tulajdoni jog felett civódván, az igaztalan fél süllyedés átka alatt erősíté jogát, és azonnal be is sülyedt vele a föld. Ezt Tompa Mihály hibás bemondásból „Simai Süllyedés” czime alatt énekelte meg, mert ez a hely SzBecsi határában van, a Simai határhoz közel.” Adatközlőink ma úgy tudják, hogy a báró úrnapiján kiküldte a cselédjét ide szántani, az amikor körülárkolta a területet, elsüllyedt az ökreivel együtt. De hasonló magyarázatot hallottunk a komlódótfalui *Süllyedés* nevére is. PESTY története jól ismert vándormotívum, melynek legművészebb feldolgozását Arany János A hamis tanú című versében olvashatjuk.

A helynevek között a néphumor megnyilvánulására is találunk példákat. A csengeri **Gatyaület* a gatyá ülepéhez hasonló alakjáról kapta a nevét. A gacsályi Cigány sor újabb neve *Népszínház utca*, mert lakói gyakran veszekednek, civakodnak, „szórakoztatják” a falu lakóit. Ugyanitt egy földdarabot alakjáról *Fiastyúk*-nak neveznek. A kolódtótfalui *Sztálin-kert* neve azzal van kapcsolatban, hogy 1945 után kapták a nincstelenek az itteni nagybirtokból. Szamostatárfalván egy törpefás gyümölcsöst *Micsurin-kert*-nek neveznek, mert ez volt az első ilyen telepítés a faluban. Tisztabereken egy utcának *Mérges vég~Szilaj vég* a népi neve, mert könnyen haragvó emberek lakják. A kötött talajú, rosszul termő csengeri *Bánta*-hoz tréfás szólás kapcsolódik: „*Bánta, Bánta, megbánta, hogy a mélét behányta.*” – A néphumor megnyilvánulásának tekinthetők a falucsúfolók is. Erre a sajátos népköltészeti műfajra is találunk példákat a kötetben. A szomszédos falvak lakói azt mondják, hogy a csegöldiek olajosok, mert böjt idején olajjal főztek. A környéken ma is él a szólás: „*Megyünk Csügöüdre, a jóu főüdre*”, mert itt jó termőföld van. CSÜRY BÁLINT Szamosháti szótára szerint „A gacsályiakról azt költötte a néphumor,

hogy a réten egy gólyacsoportot tilosba tévedt borjúknak néztek, s utánuk indultak, hogy behajtsák őket (zálogban elhajtsák). Azóta mondják rájuk, hogy „*Gacsáiba behajtották a gólyját*”. A szájhagyomány mai változata már némiképpen eltér ettől: „*Befokták, mint a gacsájaiak a gólyját*” – mondják a szomszédos község lakói. A gacsályi kerülő a réten sétáló gólyákat messziről férfiaknak nézte, akik engedély nélkül kaszálják a rétet. Be akarta őket kísérni a község házára, hogy megbüntessék őket. Mikor közelebb ért, akkor látta meg, hogy mi a helyzet. Kishodost a falucsúfoló a *világ végi*-nek nevezi, mert innen nem vezet tovább út. „A méhtelemeket azzal csúfolták régen a csikászat korában, hogy a csikra csengőt vagy mások szerint „pergőt”, kis harangocskát kötöttek, hogy könnyebben észrevegyék és kifoghassák” (SzamSz.). Adatközlőink is hallottak erről, de ők úgy tudják, elődeik a csikkasra kötöttek csengőt, hogy el ne lopják, fel ne vegyék őket. Itt jegyeztük fel az alábbi, más községekre is vonatkozó tömör népi jellemzést: „*A gárbóuci nemesek, szárazbèrki hegyesek (büszkék), kipeleski magyarok, natypeleski oláhok, a zajtaji sovábok, a rozsáji bicskások, tisztabèrki cigányok, kishodosi tokások (a Túr vízétől golyvások voltak), natyhodosi göjvások, mételki ne higgy neki.*” Pátyodról is van falucsúfoló: 1. *A pátyodi hires tóutok (más változatban bolon tóutok) imággják a sürgönydrótot*” – mondják a környékeliek. Állítólag azért, mert egy pátyodi meghallván a telefonvezeték bűgő hangját az oszlopon, térdreborult és imádkozni kezdett. A pátyodiak is *olajos tótok*, mert bőjt idején sok olajat fogyasztottak. A porcsalmaiakat *bicskások*-nak nevezik, mert könnyen kinyitották a bicskát. Egy másik értelmezés szerint ezt azért mondják, mert szinte minden férfinak bicskája volt, a bicskákat Nagybányán készítették. Szamosangyalosról a szomszédos Tatárfalván jegyeztem fel a következő mondást: „*Angyalosi kukucák, megették a sült macskát.*” A kukuca jelentése: ‘kenyérsütéskor a gyermekek számára sültöt perccel, kalács, vakarcs’ (SzamSz.). De nem kímélte a néphumor a szomszédos Tatárfalvát és Szamosbecset sem. Az előbbi lakóit *kutyafejű tatárok*-nak nevezik, nyilvánvalóan a falu neve alapján. (Pedig tudjuk, személynévi eredetű.) A becsieket meg azzal csúfolják, hogy megöntették a harangot. A történet szerint egy ravasz csengeri atyafi ajánlkozott, hogy megönti a község elhasadt harangját. Bevitte Csengerbe, a becsiek azt hitték, hogy meg fogja javítani, ő pedig leöntötte vízzel. Ez volt a „megöntés”. A szamosályiakat azzal bosszantják, hogy meglőtték a bocskort a Holt-Szamoson vadruca „vadvakacs” helyett. A tyukodiak *cellások* – tartják a szomszédos községekben. Ennek az az alapja, hogy a szegényebb tyukodiak régen megették a gyékény gyenge hajtását, a *cellát* is. Újabban már olyan tudáskereső magyarázat is hallható, hogy a tyukodiaknak – mert nagyon verekedősek voltak – bérelt börtöncellájuk volt. Végezetül a zajtaiakat azzal csúfolják, hogy Zajtán eret vágtak a szénahordókötélen (SzamSz.).

Befejezésül legyen szabad még egy gondolatot fölvetnem. Gyűjtőútjaimon számtalan jelét tapasztaltam annak, hogy Csengerben és a környék többi településén megbecsülik azokat, akik a közösségért fáradoztak. Ez az utcanévadásban is megnyilvánul. Itt a városban például 1991-ben utcát neveztek el Diószegi

Istvánról, Riskó Ignácról és Molnár Józsefről. Diószegi tiszteletes úr nagy műveltségű tudós pap volt. A Rákóczi-szabadságharc után ő renováltatta a híres csengeri református templomot. Riskó Ignác neve bizonyára ismerősebben cseng. Itt született Csengerben, költő, Petőfi barátja és a trónfosztó országgyűlés jegyzője volt. Molnár József szintén itt látta meg a napvilágot. Egész életében, tudományos és közéleti pályájának minden szakaszában szorosan kötődött e tájhoz, az itt élő néphez. Egy 1975. november 2-án kelt magánlevelének tanúsága szerint nagy figyelemmel kísérte az akkortájt elkezdett helynégyűjtő munkát is. A levélben megfogalmazott lírai vallomást idézném: „Sokkal tartozunk annak a földnek, amely szült és nevelt bennünket, és azoknak az embereknek, akiktől származunk.” Magam csak azt kívánhatom a jelen levő fiataloknak (és a jelen nem levőknek is), hogy számukra is tartalommal telítődjenek Molnár József tanár úr szép szavai.

KÁLNÁSI ÁRPÁD

*Gugyori és Kutyakaparó II.** (Egy alföldi csárdanévtípusról)

III. A putricsárdák neveinek harmadik típusát azok a nevek képviselik, amelyek a csárda vendégeinek valamely szokásos viselkedésére utalnak. Mivel ezek a földbe vájt italmérő helyek alacsonyak és talajszintnél alacsonyabban lévőek, ide csak lehajolva, „lebújva” lehetett bejutni. Ebből a motívumból keletkeztek az itt felsorolandó nevek.

Buki [Szeged] 1839: *Buki* (INCZEFI, Makó 155); 1877: *Buki csárda* (Tömörkénytől idézi PÉTER L.: Nyr. 89: 99); „Volt *Buki* meg *Lébuki*” (Tömörkénytől idézi BÁLINT, A szögedi nemzet 101). INCZEFI Marosleléhez tartozóként említi a csárdát, de feltehetően ugyanarra az objektumra vonatkozik az ő utalása is.

A *Buki* egyaránt származhat a *Bebuki* és a *Lebuki* (ld. alább) csárdanévből.

Lebuj 1. [Abony] 1830: *Lebuj* (SCHRAM: Nyr. 91: 487). Az Abonyhoz tartozó Paládicsi pusztán volt. Másik neve: *Putri 2.* [Hajdúböszörmény] 1761: „öszve találkoztak (...) a *Lebujnál*”; 1773: „*Lebuj* vagy Sz. Györgyi (...) Csaplár”; 1785: „*Lebuj* nevezetű Csapszék”; 1786: „Jánosi János *Lebuj* Csaplár”; 1794: *Lebuj* (H. FEKETE: MNYTK. 102. sz. 81; ugyanezek az adatok némi eltéréssel megtalálhatók LÉVAI-nál is: Józsa története a földrajzi nevek

* A tanulmány első részét l. NÉ. 15. sz. 180–5.